

zeli – 2 *pro prsi* pro plíce a pro cesty dýchací – 3 *ozdobuj* zpestřuj – 4 *horčici* semeno hořčice; *s koliandrem* s plody koryandru setého; *s anézem* s anýzem, tj. s plody bedrníku anýzu – 5 *jakožto šalši* na hustou omáčku; *pečilých* pečených – 6 *příčině* přidává – 7 *před lůžem* před spaním – 8 *rmen*: míněn patrně heřmánek pravý – 9 *smíše* smíchaje – 11 *k lúhu*: jako louhu se užívalo vody s dřevěným popelem; *žejdlika*: stč. žejdlík měl asi půl litru; *koření*... *k hlavě* koření užívané k mytí hlavy – 13 *požívaj* užívej, ber; *v nešpory* v době nešpor, tj. večerní pobožnosti (okolo páté hodiny odpolední)

15 *petružel pro kámen* petrželový kořen, aby se zabránilo tvoření močových kamínků – 16 *chřen křen* – 17 *s jíchlú masa* s vývarem z masa – 19 *břeskvových* broskvových; *oblúpe* (která) vyloupáš – 21 *topenice* topinka

22 *anjelička*: andělíka lékařská (*Archangelica officinalis*) nebo děhel lesní (*Angelica silvestris*); *všedobr* lid. vředové koření, všedobr horní (*Imperatoria ostruthium*); *galgán*: jde o rostlinu *Cyperus longus*, jejíž kořen nahrazoval kořen galgánu lékařského (*Alpinia officinalis*) – 23 *jelení koření* smldník (*Peucedanum*); *zřež rozřež*, rozkrájej; *v pušku* do nádobky, do kelímku – 24 *semenečné zrna* semenec, konopné semeno – 25 *solí kněžské*: patrně posvěcená kuchyňská sůl – 29 *truňk* doušek – 30 *dvě kubebě* (duál) dvě zrnka pepře, tj. plody pepřovníku cubeba (*Piper cubeba*) – 33 *v mastný den* když není půst; *asa* alespoň – 35 *osladič* oddenek osladiče obecného (*Polypodium vulgare*); *petruželné koření* kořen petržele

LIDSKÉ LETORY

Základem středověkého názoru na přírodu byla starověká nauka o čtyřech živlech, které jsou podstatou veškeré hmoty. Podle Aristotela a jiných antických filosofů i vědci jsou těmito „elementy“ oheň, voda, vzduch a země. Jako všechna neživá příroda a rostlinstvo, tak i všichni živočichové i člověk jsou podle této nauky složeni z těchto čtyř živlů, jen různě uskupených a rozdílnou měrou zastoupených. Ve všech oblastech přírody odpovídaly čtyřem živlům různé látky, např. v neživé přírodě odpovídala ohni síra, vodě rtuť, vzduchu „sůl amoniacká“ a zemi zlato; v lidském těle ohni krev (*sanguis*), vodě hlen (*flegma*), vzduchu žlutá žluč (*cholé*), zemi černá žluč (*melancholé*): o ně se opíral hippokratovský výklad nemocí (tzv. humorální patologie). Těmto čtyřem základním látkám odpovídaly podle Hippokrata a Aristotela čtyři vlastnosti (horko, vlhko, studeno, sucho). Podle toho, která látka v lidském těle převládá, určovali staří lékaři čtyři hlavní lidské letory, tj. typy (konstituční a povahové). Názvy, označující tyto typy, udržely se s pozměněným významem dodnes (*sangvinik*, *flegmatik*, *choleric*, *melancholik*).

Z nauky o letorách, jak byla v 15. století zčeštěna v lékařských a astrologických spisech, vybíráme dvě ukázky, stručný přehled všech letor s návodem, jak rozpoznat podle barvy, postavy a vlastností typy lidí, a podrobnější popis flegmatického (vodokrevného) typu ze sborníku traktátů, zvaného *Hvězdářství pro krále Jana*.

(O LETORÁCH)

Toto nám sluší věděti a znamenati, které letory, totiž kto jest kterého přirozenie. Neb ze čtyř živlův každá věc obživena bývá, totiž z ohně, z větru,

z vody a z země, a protož každého přirozenie tuto a v tomto miestě trojím obyčejem má poznáno býti, totiž barvú, postavú a obyčejem.

5 Bude-li člověk červený, tehdy jest pravokrevný. Pakli bude ryšavý, tehdy jest pěnohorký. A pakli jest černý člověk, tehdy jest kalokrevný. Jest-li bílý, vodokrevný jest.

A postavú má takto poznán býti: Bude-li člověk tučný a tlustý a černý neb smědý, tehdy jest pravokrevný. Pakli bude tlustý a bílý, tehdy jest 10 vodnokrevný. A jest-li červený a suchý, tehdy jest pěnohorký. Pakli jest suchý a černý, tehdy kalokrevný jest. A opět na postavě a osobě takto má člověk poznán býti: Bude-li tlustý a veliký, pravíme jej pravokrevným. Pakli jest tlustý a krátký a malý, vodnokrevný jest. Pakli jest člověk 15 vysoký a suchý, tehdy jest pěnohorký. Pakli jest nízký a suchý, tehdy jest kalostudený neb kalokrevný.

Bude-li rovné postavy, oblý, pokorný, milý, laskavý, tehdy jest pravokrevný. Pakli jest hrdý, zpupný a hbitý, rychlý a hněvivý, to pěnohorký jest. A pakli jest kto oblý, tlustý, léní a spánlivý a vždy plije, to jest vodnokrevný. Pakli jest závistivý, hrubého myšlenie a smutný, to jest kalokrevný.

20 Znamenaj, že pravokrevní sú pro horkost vysocí a pro mokrost sú tuční a tlustí. Pěnohorci pro horkost sú vysocí a pro suchost tenci a suší. Vodnokrevní pro studenost sú nízcí a pro mokrost sú tuční. Kalokrevní, ti pro studenost sú lidé nízcí a malí pro suchost.

25 Sanguineus pravokrevný, colericus pěnohorký, melancholicus kalokrevný, flegmaticus vodnokrevný.

1 znamenati všímati si; letory typu (konstitučního a povahového) – 2 přirozenie povahy; obživena oživena, složena; z větru ze vzduchu – 4 postavú tělesným vzhledem; obyčejem způsobem jednání, chováním

5 pravokrevný sangvinického typu – 6 pěnohorký cholerickeho typu; kalokrevný (dále též kalostudený) melancholického typu – 7 vodokrevný (dále též vodnokrevný) flegmatickeho typu – 9 smědý snědý – 10 suchý hubený – 11 na postavě a osobě podle vnějšího vzhledu a postavy

18 léní líný; spánlivý ospalý – 19 hrubého myšlenie těžkomyslný, trudnomyslný

VODOKREVNOST TA LETORA

Vodokrevný móż poznán býti také trojím obyčejem. Najprv tvárnosti, že jest vosobú tlustý; z bělosti, neb vodokrevný každý postavú jest bílé barvy a tlustý na tváři a jako bledý, anebo jest-li tlustý a krátký. Druhé poznání obyčejí, že jest oblý, zpozdilý, tučný, léní, spánlivý a vždy plije 5 a těžký na životě. Třetí poznání, že jest bílý, a tak jest barvú poznati. Jest také teplý aneb vlažný, totiž ani velmi horký, ani velmi studený, ale toho prostřednie. A protož málo žádá smilstva, a mnoho móż, neb má v sobě

mnoho mokrostí. Také rád spí, a to proto, neb mnohé mokrosti tělo jeho obtěžují a k spání přinúzie. A to jest dobře zjevno, že čím více vodokrevný spí, tím více v něm vodokrevnost roste a obtěžuje se, neb vodokrevnost jest mokrost velmi škodlivá a nečistá a očima tesklivá. Jest k děláni léní i vše, což činí, léně a tesklivě činí. I k chodbě jest léní, neb se tělo tudiež obtieží i ustane, neb málo síly má. Nemnoho tbá o milosti ženské, neb nenie horký, než vlašný toliko. Také rád a mnoho uplívá, neb prieliš mokrosti v sobě má a ty mokrosti v něm zhóru jdú po tělu se rozlévajíc. Také skrze to plvánie má tělu počištění. Jest také hlúpý velmi a skóro zapomene, co jest měl činiti. Také jest tučný v tvář, neb má v sobě mnoho mokrostí a rád mléčné krmě a sladké jie, jakožto med i jiné věci k tomu podobné, a tím velmi tyje. Jest také biely, neb mokrosti čisté a bielé má v sobě, a proto jeho tělo všecko bielo jest. A to se z lehkých krmí přiházie, v nichžto se rád kochá. Také jest málo smělý, neb má srdce malé, utěžené tučností a nečistými mokrostmi. A proto jeho tělo jest vždy mdlé, i srdce, a třese se; a to se často ukazuje, nebo rádi z boje utiekají. Jest také nevelmi šcedrý, nebo nemá horké krve, v níž jest horkost lásky. Také jest utrhač a posměvač a pochlebník. Neb což on sám učiniti nesmie, v tom jiným závidí. A také mní, by byl krašší, než jest, a že by nebyl kto krašší, nežli on sám jest. A toho jest obecnie znamenie a časté, že neumělý častokrát se posmieváč umělejšímu a blázen múdřejšímu.

I die Ipokras: Přirozenie lidské neproměňuje se, ale letora často změňuje se. A což jest člověku přirozeného, pro nic ho neostane, ale častokrát k veliké škodě přivede. A k tomu se takto Galienus přimlúvá a řka: Přirozenie člověčie nepromění se, leč nemóž anebo jiný nedostatek co přeruší. A to se často dá viděti, neb mnohokrát pěkná barva lidská pro nedostatek zbožie, neb těla trpie núzi, musí proměnit se. Neb větčí nedostatek činí múku, ale hojnost všeho rodí pýchu. A také nedostatek jiedla a pitie usušuje tělo a barvu kazí, ale hojnost pokrmu žádost smilstva přivodí. A tak přirozenie lidské člověkem panuje a po všech jeho údech spravuje.

Nadpis: *vodokrevnost* flegmatický typ – 1 *obyčejem* způsobem; *tvárností* tělesným zjevem, vzhledem – 2 *vosobú* postavou; *postavú* vnějším vzhledem, vzezřením – 4 *obyčejí* způsobem jednání, chováním; *zpozditý* pomalý, nechápavý; *léní* líný; *spánlivý* ospalý – 5 *těžký na životě* těžkopádný – 6 *teplý aneb vlašný*: míněna podle tehdejších představ teplota krve – 7 *toho prostřednie* něco mezi tím; *mnoho móž* mnoho může, není neschopný – 8 *mokrostí* tělesných šťáv – 9 *obtěžují* činí těžkým, zatěžují; *přinúzie* nutí – 11 *očima tesklivá* nepříjemná na pohled – 12 *k chodbě* k chůzi – 13 *ustane* unaví se; *o milosti* o lásku – 14 *uplívá* odplivuje si, plívá – 16 *má tělu počištění* čistí se mu tělo; *skóro brzy* – 21 *utěžené* utažené, sevřené – 23 *nebo neboť* – 25 *nesmie* neodvažuje se – 26 *by byl krašší* že je krásnější; *že by nebyl kto že* nikdo není – 27 *obecnie* obecné, obecně rozšířené

29 *Ipokras*: Hippokrates (asi 460-377 př. n. l.), řecký lékař, jedna z největších lékařských autorit středověku; *přirozenie* základní vrozené vlastnosti tělesné; *letora*

typologické rysy tělesné i povahové – 30 *přirozeného* vrozeného; *pro nic ho neostane* zanic, nikterak ho neopustí – 31 *Galienus*: Galénos (131-201 n. l.), řecký lékař, rovněž význačná lékařská autorita pro středověk; *se přimlúvá* připojuje se k miněni – 32 *leč nemôž anebo... co přeruší* ledaže je nemocen nebo... něco jiného naruší – 33 *zbožie* majetku, hmotných prostředků – 34 *múku* utrpení, trápení – 35 *usušuje* vysušuje – 37 *po údech* po tělesných orgánech; *spravuje* vládne, řídí

ŠTĚPAŘSTVÍ

O rozvoji prakticky pojímaného a využívaného poznávání přírody svědčí několik odborných spisů o štěpování a zušlechťování ovocného stromoví a vinné révy. Spisek, z něhož vybíráme ukázky, je asi nejstarším dochovaným dílkem svého druhu z husitského údobí. Je to opis starší práce a pochází z roku 1447. Jeho opisovatelem byl blíže neznámý Jan Pitrkav z Hradiště a z Tuhovic. Jde patrně o překlad z němčiny.

O ŠTĚPOVÁNÍ STROMŮV

Kapitola 52. – O vinných odřiech zdělání

Kterak máš vinné odry dělati a révie saditi, o tom nenie třeba učiti, neb to lidé obecně dobře umějí. Avšak proto chci o tom mistrné naučení dáti, ješto mnoho lidem to umění nenie známo. Pak máš věděti, že když vinná réva jest v dobré zemné zemi a mnoho lesu bude jmieti, to máš vinným nožem zřezati. A jestliže po druhé ta réva opět tak mnoho lesu přinese, tehdy okopaj jie kořen a přilož k němu dobrého říečného piesku a zaspí jej tam dobrou prstí. A když vinná réva chce se zkaziti, tehdy otkopaj jie prst ot kořene a rozštěp jie kořen a vlož tu kámen v ten kořen a nech ho tam zóstatí. Potom vospí ji dobrou prstí hnojnú; tak bude ta réva plodná jako prvě.

10 Kapitola 53. – Vinné jahódky aby rostly bez pecek

Chceš-li, aby vinné jahódky rostly bez pecek a bez vinného kamene, ty máš takto pripraviti: Otkopaj prst ot kořene a rozštěp révu, kteráž roste na tom kořenu a opatř tak révu, aby jí jejích voček nezlámal, ani na nich uškodil. A zvláště v tom miestě, kdež má réva vypustiti z sebe zróst, aby v tom miestě jie nezařezal. A kaž sobě železo k tomu udělati, aby napřed málo nakřiveno bylo, a s tiem vytáhni s vobú stranú té révy jádro ven všeco, aby tam nic nezóstalo. Potom svěž a stiehni ji velmi dobře v hromadu a zmaž ji s vobú stranú velmi dobře hovézím lajnem a braň, aby nikdie z sebe nevypustila zróstu, ten kmen, jedno ta rozštěpená réva vedlé obyčeje 20 svého. A pohnoj jie dobře hnojem. Na té bude rósti víno bez pecek.